

"ייסודות" כתב העת של המחלקה להיסטוריה בצה"ל

לתולדות סמל חיל המודיעין

מחבר : ליעד גלבווע.

מקור : "ייסודות", גיליון 4 : 20 שנה למבצע חומת מגן ו-40 שנה לשל"ג.

הוצאה : המחלקה להיסטוריה בצה"ל.

עורכים : אלי מיכלסון, יוגב אלבז, יניב פרידמן, שאול ברונפלד.

שנת הוצאה : 2022.

לתולדות סמל חיל המודיעין*

ליעד גלבווע¹

מבוא

"צבע כומתת חיל המודיעין הוא ירוק. צבעי תג השרוול הם ירוק ולבן, ומעידים על כך שהחיל חצי נסתר וחצי גלוי. במרכז התג ניצבת ה'חמ"ניה' [המדריכה מושכת בכתפיה ופושטת ידיה לשני הצדדים כדי להדגים כיצד נראית צורת החמ"ניה] – כך נראו אנשי המודיעין כשבאו אליהם בשאלות אחרי שפרצה מלחמת יום כיפור..."

רב"ט ש', מדריכת קורס גדנ"ע מזרחנים, פברואר 1996²

לא בכדי נבוכה מדריכת קורס גדנ"ע מזרחנים בבואה להסביר לי ולחברי, תלמידי כיתה י"א, **מה פשר סמל השרוול של חיל המודיעין. הצורה העומדת במרכזו, שאותה כינתה בשם 'חמ"ניה' (על שם ראשי התיבות של החיל), מככבת גם בלב תג הכובע המשמש סמל חיל המודיעין.** במאמר שפרסם בכתב העת של המרכז למורשת המודיעין, 'מבט מל"מ', ב-2011, יצא ראש ענף ההיסטוריה והמורשת של החיל, סגן-אלוף גדעון מיטשניק, למסע מרתק בין ותיקי חיל המודיעין בניסיון לפענח את משמעות הסמל החילי, שבשעתו מלאו לו יותר משישים שנה. ממצאי מחקרו העידו כי **המבוכה בנוגע לפשרו של הסמל הייתה גם נחלתם של מפקדים בכירים בחיל לדורותיהם: האם מדובר בחבצלת, בלוטוס, באירוס, בוורד, או בשושן? ואולי סמל חיל המודיעין הוא דווקא מחט המצפן של יורדי הים הסינים? מדוע נבחר סמל זה ומתי?**³

במאמר שלפניכם אנסה לענות על שאלות אלו בהתבסס על מידע שאספתי מארכיון צה"ל, מהעיתונות, ממחקרים בנושאים משיקים, מראיונות וממקורות נוספים. במקרים שבהם טרם מצאתי מידע מוחשי אנסה להשלים את החסר על ידי הערכות, תוך תקווה שבמעלה הדרך ימצא פתרון מבוסס.

* חיבור זה הוא חלק ממחקר של המחלקה להיסטוריה בנושא התפתחות הסמלים הרשמיים של צה"ל מראשיתו. מאחר שהמחקר נמצא בשלב איסוף המידע, הממצאים המובאים להלן משקפים את הידוע עד כה. אבקש להודות לעמיתיי במחלקה להיסטוריה של צה"ל ובארכיון צה"ל ומערכת הביטחון, לאנשי ענף המשטר והמשמעת באגף כוח האדם בעבר ובהווה, לראש ענף ההיסטוריה והמורשת של חיל המודיעין והמנכ"ל הקודם של מכון ז'בוטינסקי, סגן-אלוף (במיל') גדעון מיטשניק, ולצוות הארכיון של המכון, ליובל רון מארכיון יד טבנקין, לאנשי מדור ההלבשה וההנעלה בחטיבה הטכנולוגית ליבשה ולאנשי מדור הציוד לפרט ומרכז ההספקה האחד בזרוע היבשה – אגף הטכנולוגיה והלוגיסטיקה של צה"ל, למנהלת הספרייה של המרכז למורשת המודיעין נאוה רינד, ליעל שמיר, ליוסף ארגמן, לאורנה איתמר (פיינר), לגיל חובב ולאורן פלק, לרגיטה (לבית בלאושילד) ולרפי יקר, לאמיר גולעד, לאיתמר חצור, לערי וליש, לבעז קרצמר, לאילן צחובי, לאמציה כץ, לשלמה נקדימון, ללאה גולדברג מעמותת יד חיים הרצוג, לשרית ליבוביץ זלץ, לאלוף (במיל') שלמה גזית ז"ל, לאלוף-משנה (במיל') חזי סלע, לתת-אלוף (במיל') שלום הררי, לד"ר שרית שטרן, לרותם קפלן ולמכון שנקר, לרבסרן נתי מילמן ולסגן מאיה לנדר מהחטיבה לקש"ח, למאור רוזנשטיין ולרב"ט אופק לוי מדובר צה"ל ואחרונים חביבים ללביא ולאיייל גלבווע, על תרומתם למחקר.

¹ ד"ר ליעד גלבווע הוא הנציג הקבוע של המחלקה להיסטוריה של צה"ל בוועדת הסמלים הצה"לית.

² ליעד גלבווע, **מחברת שבוע גדנ"ע-מזרחנים**, 25 עד 29 בפברואר 1996, עמ' 3.

³ גדעון מיטשניק, "סמל חמ"ן", **מבט מל"מ** 60, יוני 2011 (להלן: מיטשניק, "סמל חמ"ן"), עמ' 27.

המגן המשובץ

ב־6 ביוני 1948, כמה ימים לאחר הקמת צה"ל, פרסם אכ"א (אגף כוח האדם) פקודה הקוראת לחטיבות, לחילות ולשירותים **להעביר לידיו הצעות לסמלים** שייענדו על השרוול השמאלי של המדים. במסגרת הפקודה הומלץ כי המפקדים יקבלו הצעות לסמלים מחייליהם כדי לשתפם בעיצוב דמות היחידה.⁴ נראה כי קריאתו של אכ"א להצעות לסמלים הופנתה גם לשירות המודיעין, לפחות בראשית הדרך, שכן לפי דוח שנשלח לראש אכ"א בשלהי אוגוסט 1948 הוזכר השירות בין היחידות שטרם הגישו הצעות לסמל.⁵

שירות המודיעין הצבאי הוקם בחודשים יוני–אוגוסט 1948, והעומד בראשו עד דצמבר אותה שנה, איסר בארי, נדרש אישית לסוגיית סמלי הצבא בהקשרים של ביטחון שדה. למרות זאת **מפקדי השירות בחרו בסמל רק במאי 1949**. הסמל הנבחר נועד לשמש את כל גורמי המודיעין שלא היו כפופים למפקדה מסוימת, אלא השתייכו מנהלתית לגוף חדש שנקרא 'בסיס שירות מודיעין'. בסיכום ישיבת מטה מחלקת המודיעין שנערכה ב־17 במאי 1949 בראשות סגן ראש המחלקה, רב־סרן בנימין גיבלי, המאורע מתואר בלקוניות, כסעיף אחרון מבין תריסר סעיפים הדנים בענייני מנהלה. **תחת הכותרת "סמל לבסיס שירות מודיעין" נכתב: "אושר סמל לבסיס שירות מודיעין"**.⁶

נראה כי **ברקע להחלטה עמדו שני אירועים**: האחד, **ארגונו של המודיעין** כמחלקה באגף המטה הכללי (אג"ס־ממ"ן) והפיכתו למטה המקצועי של מערך המודיעין הצבאי, חיסול מטה שירות המודיעין הצבאי והקמתו של 'בסיס שירות מודיעין' כמסגרת מנהלית לכל יחידות המודיעין (מרץ–מאי 1949).⁷ השני, **הנחיית אכ"א לחטיבות, לחילות ולשירותים להכין עד 19 במאי 1949 הצעות לדגל יחידה**, שאותו יקבלו ביום הצבא שייקבע בהמשך.⁸

הצעה לסמל
בסיס שירות מודיעין
(א"צ 59/1551/1951)

ב־20 במאי 1949 שלח מפקד בסיס שירות מודיעין, סרן שמואל גניזי, לאכ"א את **הצעת מטה מחלקת המודיעין לסמל בסיס שירות מודיעין**, הוא **הסמל של כלל יחידות המודיעין: מגן משבצות שחור ולבן**, כדוגמת לוח השחמט (או הדגל המונף במרוצי מכוניות), **מאחוריו חרב זהובה ומשני צדדיו ענפי (זית?) ירוקים, הכלולים בתוך מגן בצבע תכלת בעל מסגרת שחורה**. בו בזמן שלח המפקד את ההצעה לדגל בסיס שירות מודיעין: סמל כמתואר לעיל במרכזו של דגל מלבני בצבע ירוק כהה.⁹

משמעות הסמל והדגל לא הוסברה, ולא ידוע מי הגה ועיצב אותם. פרשנות אפשרית לסמל היא **שהמודיעין כמוהו כמשחק שחמט, מאבק מוחות עם האויב**. ייתכן גם שצבעי השחור והלבן מעידים על הפעילות הגלויה והסמויה של גורמי

⁴ פקודת אגף כוח אדם 86: "סמלים לחטיבות, חילות ושרותים", 6 ביוני 1948, א"צ (ארכיון צה"ל) 16/2315/1950.

⁵ מטכ"ל/אכ"א/3, סמני יחידות, תאריך לא ברור, אך לאחר 20 באוגוסט 1948, א"צ 438/67/1951.

⁶ זהבה אוסטפלד, **צבא נולד: שלבים עיקריים בבניית הצבא ומשרד הבטחון בהנהגתו של דוד בן-גוריון**, תל אביב: משרד הביטחון – ההוצאה לאור, 1994 (להלן: אוסטפלד, **צבא נולד**), עמ' 349–351, 375–376; יואב גלבר, **ניצני החבצלת: המודיעין במלחמת העצמאות, 1948–1949**, תל אביב: משרד הביטחון, 2000, עמ' 515–519, 524; **פ"מ 1/11: "שירות מודיעין"**, 18 באוגוסט 1948, א"צ 4/868/1998; שרות מודיעין, **סמל לחטיבה**, 24 באוקטובר 1948, א"צ 352/67/1951; שרות מודיעין, **סמלי יחידות**, 4 בנובמבר 1948, א"צ 352/67/1951; אגם/מחלקת מודיעין, **סמל ודגל**, 6 ביולי 1949, א"צ 56/1551/1951 (להלן: אגם/מחלקת מודיעין, **סמל ודגל**); אגם/מחלקת מודיעין, **סכום דברים משיבת מטה מחלקת מודיעין מיום שלישי 17/5/49**, 19 במאי 1949, א"צ 10/29/2006.

⁷ אוסטפלד, **צבא נולד**, עמ' 375–376.

⁸ מטכ"ל/אכ"א, **דגלי-יחידות**, 2 במאי 1949, א"צ 59/1551/1951.

⁹ בסיס שרות מודיעין, **סמל היחידה**, 20 במאי 1949, א"צ 55/1551/1951; בסיס שרות מודיעין, ללא נדון, 20 במאי 1949, א"צ 59/1551/1951.

המודיעין. המוטיבים של החרב ושל ענפי הזית – בהנחה שאכן מדובר בזית – אולי שאובים מסמל צה"ל, שם שילובם מסמל את אופיו ההגנתי של הצבא.¹⁰ אשר לרקע הירוק של דגל המודיעין, אפשר שהוא הושאל מצבעו של סרט הזרוע (Arm of Service Strip) ששימש גורמי מודיעין בצבא הבריטי במלחמת העולם השנייה.¹¹

הצעת מטה ממ"ן לסמל ולדגל נדחתה. תחילה הוסבר כי מחלקות באגפים אינן זכאיות לסמל. במענה השיב ראש ממ"ן, סגן-אלוף חיים הרצוג, כי בסיס שירות מודיעין הוא חלק משירות, ולמעשה משמש בסיס (depot) שעמו נמנה כל איש מודיעין שאינו משתייך ליחידה בצבא, כגון המטה הכללי או מפקדה כלשהי. חרף הסבר זה סירב אכ"א לאשר את הסמל; נראה כי בשלב זה, ביולי 1949, כבר החל עיסוק **בהסדרה מחודשת של תחום הסמלים בצבא, כחלק מעבודת מטה שכונתה 'הפנים החדשות' ר' The New Look**. בהמשך לשיחת טלפון עם ראש ממ"ן הבהיר ראש-טייסת¹² אריה גולעד, מוביל ההסדרה, כי "מפאת השינויים העומדים לחול בשיטת סימון החילות והשירותים אין לאשר סמלי שרוול חדשים". בד בבד הבטיח כי **"בעיבוד שיטת הסימון החדשה ייקבע זיהוי מובהק לאנשי שירות המודיעין"**.¹³

שושן ושמו חבצלת

בתחילת נובמבר 1949 זומנו נציגי החילות והשירותים, לרבות נציגי המודיעין, לדיון באכ"א כדי להציג הצעות הנוגעות, בין היתר, לאופן סימול החילות. נראה כי בדיון הוצעה ועדת הסמלים לייצג כל חיל באמצעות פיסת בד צבעונית תחת תג כובע צה"ל (ואפשר גם תחת דרגות הקצונה).¹⁴

חודש מאוחר יותר, ייתכן בהמשך לשיחה עם הרמטכ"ל הנכנס, רב-אלוף יגאל ידן, סיכמה הוועדה להכין הצעה לתגי כובע נפרדים לכל חיל, אשר ייענדו על גבי רקע צבעוני. רקע מצבע זהה ייענד גם מתחת לסימני הדרגה. הרקע שנבחר לייצג את המודיעין, כמו את חיל הקשר ואת חיל ההנדסה, היה ירוק. ההחלטה לקבוע תגי כובע חיליים עוגנה בישיבת המטה הכללי ב-26 בדצמבר. מנגד, החליט המטה הכללי שרקע תגי הכובע יהיה זהה עבור כל חילות היבשה, וצבעו אדום.¹⁵

ציור ראשוני של סמל חיל המודיעין

נראה כי בתקופה זו, נובמבר–דצמבר 1949, נולד סמל חיל המודיעין כפי שהוא מוכר כיום. בד בבד עם העבודה על שיטת הסימול החדשה של צה"ל, באכ"א עמלו להכין חוברת הסברה שנועדה לעודד את הגיוס לצבא הקבע. על עיצובה הגרפי הופקד הצייר, סגן עמנואל בלאושילד, שבעברו שימש נוטר שסופח לצבא הבריטי (ראו נספח). החוברת הציגה, בין היתר, את חילות צה"ל במלל, בתמונה ובסמל ראשוני. חלק מסמלים אלו דומים לסמלים שאושרו רשמית בהמשך, ובהם ניתן למצוא את הציור

¹⁰ מטכ"ל/אכא, סמלי צה.ל., 30 בספטמבר 1949, א"צ 578/87/1954.

¹¹ 1945, Aldershot: The Wellington–Lt.-Colonel Howard N. Cole, O.B.E., *Heraldry in War: Formation Badges 1939* 142.–Press, Gale and Polden, LTD, 1946, pp. 141.

¹² המקבילה לדרגת רב-סרן בחיל האוויר באותה תקופה.

¹³ מטכ"ל/אכא, סמל ודגל, 31 במאי 1949, א"צ 55/1551/1951; אגם/מחלקת מודיעין, סמל ודגל; ללא מוען, סכום פגישה מיום 28.8.49, ללא תאריך, א"צ 579/87/1954; ללא מוען, סיכום ישיבת ועדת הסמלים ב-14.7.49, ללא תאריך, א"צ 53/1551/1951; יומן אריה גולעד, 14 ביולי 1949, 8 באוגוסט 1949 ו-10 בספטמבר 1949; מטכ"ל/אכא, סמל לאנשי שרות מודיעין, 18 ו-19 ביולי 1949, א"צ 56/1551/1951 וגם 578/87/1954.

¹⁴ מטכ"ל/אכא, פגישה, 3 בנובמבר 1949, א"צ 57/1551/1951; מטה חיל ההנדסה, הצעות לסמון חילות ומבנים פקודיים, נובמבר 1949, א"צ 57/1551/1951.

¹⁵ ללא מוען, ישיבת ועדת הסמלים מה-8.12.49, 9 בדצמבר 1949, א"צ 58/1551/1951; ללא מוען, עיקרי ישיבת המטה הכללי ביום 26.12.49 (שני מושבים), ללא תאריך, א"צ 1/847/1962.

המוקדם ביותר, למיטב ידיעתי, של סמל חיל המודיעין: פרח השושן (Fleur de Lys), בשלב זה ללא עלי האלון וללא הסרט עם שם החיל שיופיעו בהמשך בתחתית הסמל.¹⁶

ב־5 בינואר 1950 דן אכ"א עם נציגי החילות בתגי הכובע החיליים. חלק מהנציגים נעדרו מהדיון, בעוד אחרים הגיעו עם הצעות מוכנות. בעקבות זאת התריע ראש־טייסת גולעד בחילות להעביר לידי את הצעותיהם עד אמצע החודש, וְלא – את הסמל יקבע אכ"א. תוך כדי התהליך התייעץ ראש־טייסת גולעד עם המזרחן ומומחה ההרלדיקה, פרופ' ליאו מאיר, ועם הבוטנאים אפרים וחנה הראובני, מניחי היסודות למחקר המדעי של טבע הארץ במקורות ישראל. **בראשית מרץ 1950 אישרו מפקדי החילות וועדת הסמלים את תגי הכובע, ועד סוף החודש אישר הרמטכ"ל את התגים.**¹⁷

סמל חיל המודיעין, כמו סמלי החילות האחרים, פורסם רשמית בהוראות הפיקוד העליון ב־5 בדצמבר 1950. הסמל כפי שהופיע בנספח להוראות עוטר בפרח השושן, בחמישה עלי אלון מימינו ובחמישה משמאלו, ומתחתיו סרט ועליו הכתובת 'חיל מודיעין'. הסמלים נמסרו לייצור בית המלאכה 'קרצ'מר ובניו', שנוסד בידי אומן המתכת שמואל קרצ'מר מירושלים. הזמן הרב שחלף בין אישור הסמלים ובין פרסומם בפקודות נבע מהרצון להשלים את ייצור תגי הכובע החיליים, שנמשך מעבר למתוכנן (יחידות מסוימות עדיין נתקלו בקשיים לקבל את תגי הכובע מבסיסי הציוד חודשים לאחר הפרסום). מכיוון שלא ניתן היה לספק רקע לתגי הכובע עד למועד הכנסתם לשימוש, הוחלט להורות לענוד את התגים ללא רקע.¹⁸

¹⁶ יומן אריה גולעד, 24 בדצמבר 1949; מטכ"ל/אכא, תעמולה לצבא הקבע, 25 בנובמבר 1949, א"צ 911/1551/1951; אבא איתמר, "גבורת ישראל בבוליים", הַבְּקָר, 27 בינואר 1961 (להלן: איתמר, "גבורת ישראל בבוליים"), עמ' 8; ריאיון עם רגיטה (לבית בלאושילד) ועם רפי יקר, 24 בנובמבר 2020 (להלן: ריאיון עם רגיטה ועם רפי יקר); האגף ליחסי צבור במשרד הבטחון והאגף לכח אדם במטה הכללי, בחירי הנוער - בצבא הקבע, ללא תאריך.

עותק סופי של החוברת הועבר ללשכת הרמטכ"ל ב־28 בדצמבר 1949. עותק עם תוספת פתח דבר, דברי סיום וקטעים מדברי ברגוריון בכנס מפקדים הופצה, ככל הנראה, בראשית ינואר 1950.

מטכ"ל/אכא, חוברת תעמולה "בחירי הנוער – בצבא הקבע", 28 בדצמבר 1949, א"צ 912/1551/1951; מפקדת חיל ציוד וחמוש, תוספת לחוברת, 10 בינואר 1950, א"צ 912/1551/1951.

¹⁷ מטכ"ל/אכא, תגי הכובע חיילים, 9 בינואר 1950, א"צ 65/1551/1951; מפקדת חיל הנח"ל, מכתבם ג/ס/869/6-מ-2.1.50, ינואר 1950, א"צ 1088/1551/1951; בסיס ובי"ס ליחידות שריון, תגי הכובע חיילים, 12 בינואר 1950, א"צ 65/1551/1951; ללא מועד, פרטי-כל משיבת ועדת המדים והסמלים מיום 9.3.50, ללא תאריך, א"צ 576/87/1954; צמד מכתבים מראש טייסת גולעד למאיר ולהראובני, ללא נדון, תאריך לא ברור, ככל הנראה ראשית פברואר 1950, א"צ 576/87/1950; מטכ"ל/אכא, תגי כובע, 28 במרץ 1950, א"צ 630/702/1960.

¹⁸ הפ"ע 125: "תגי כובע – צ.ה.ל. (פרט לחיל הים)", 5 בדצמבר 1950, א"צ 34/868/1998; נספח מס' 1 להוראות הפיקוד העליון חוברת מס' 15/50 מיום כ"ו בכסלו תשי"א – 5.12.50: סמלי צבא-הגנה לישראל, 5 בדצמבר 1950, א"צ 34/868/1998; מפקדת חיל ציוד וחמוש, תגי כובע, 7 בנובמבר 1950, א"צ 632/702/1960; מטכ"ל/אגא/1, קביעת כובעים ותגי-כובעים עבור צ.ה.ל., 18 בינואר 1950, א"צ 65/1551/1951; מטכ"ל/אכא, משמעת לבוש – סימנים וסמלים, 11 באוגוסט 1950, א"צ 632/702/1960; מפקדת חיל הנח"ל/אפסנאות, סמלי צבא הגנה לישראל, 8 במרץ 1951, א"צ 633/702/1960; מטכ"ל/אכא, תגי כובע, 29 בנובמבר 1950, א"צ 632/702/1960; פ"מ (תשי"א) 3/7: "משמעת לבוש – תגי כובע – צ.ה.ל. (פרט לחיל הים)", 5 בדצמבר 1950, א"צ 35/868/1998.

ייתכן שלפחות חלק מתגי הכובע שנקבעו ב־1950 יוצרו גם בבית המלאכה של אומן המתכת גרשון צחובי מתל אביב, אולם לפי שעה לא עלה בידי לאתר התכתבויות בנושא בינו ובין גורמי צה"ל או משרד הביטחון.

"תולדות החברה", פורטן חברת צחובי, <https://www.zeho.co.il/%d7%90%d7%95%d7%93%d7%95%d7%aa-%d7%94%d7%97%d7%91%d7%a8%d7%94,%d7%94%d7%97,%d7%94>; נדלה ב־3 באוקטובר 2021; לוח סמלי צה"ל מתנת גרשון צחובי, ארכיון מכוני 'בוטינסקי; ריאיון עם אילן צחובי, 16 ו־30 במרץ 2021.

מקורות סמל חיל המודיעין ומשמעותו

שרטוט סמל חיל המודיעין מתוך תמונה שהייתה תלויה במשרדו של בלאושילד, ובה תגי כובע נוספים שעיצב ומכתב הוקרה מראש אכ"א

בריאיון שהעניק עמנואל בלאושילד לכתב 'במחנה' יוסף ארגמן, ושפורסם במרץ 1967, **סיפור עיצובו של סמל חיל המודיעין** מתואר לצד סמלים נוספים מעשה ידיו:

את **הסרט המתפתל ועליו שם החיל** נטל בלאושילד מן **הסמלים הבריטיים... הסמל הקשה ביותר לביצוע היה תג הכובע של חיל מודיעין**. לאחר לבטים רבים וניסיונות נפל, החליט בלאושילד **לבחור בחבצלת** [ראו התייחסות בהמשך – ל"ג], **סמל הצופים והבורבונים בצרפת, וסביבה צייר עלי אלון, שהם סמלים מן המיתולוגיה**. הצעה אחרת לסמל המודיעין הייתה עיצוב תג הכובע של החיל בצורת... חור של מנעול.

על פי ריאיון נוסף עם בלאושילד, בכתבה מספטמבר 1994 ביכל העירי' הסביר אורן פלק כי "למודיעניצ'יקים הוקצתה החבצלת של בית המלוכה הצרפתי ושל שירותי ביון בעולם כולו (למרות הצעה ראשונית לעצב את סמלם בצורת חור מנעול, להדגשת הסודיות)".²⁰

נכון לכתובת שורות אלה **אין מידע המצביע בוודאות על זהות האדם שהגה את הרעיון להשתמש בשושן בסמל חיל המודיעין**. אפשרות אחת היא שמדובר בבלאושילד, שלא הסתפק בעיצוב הסמלים אלא, כדברי אחד ממפקדיו, ראש ענף המשמעת, המשטר והנוהג, סגן-אלוף יונה חצור, "עזר ברעיונותיו ובהצעותיו לעיצוב השיטה", ואף זכה להוקרה על כך מראש אכ"א;²¹ אפשרות שנייה היא שאדם אחר הגה את הרעיון, ובלאושילד הוציאו אל הפועל כגרפיקאי.

כך או כך, הדברים המובאים מפי בלאושילד מעלים **שתי שאלות: מדוע נבחר סמל הצופים ובית המלוכה הצרפתי, מעוטר בעלי אלון, לשמש סמל חיל המודיעין? מדוע כונה השושן 'חבצלת'?** אף שאין בידי מידע המבהיר שאלות אלה בנחרצות, ניתן להעריך מהן הסיבות שעמדו ברקע לעיצוב סמל המודיעין כפי שהוא ולכינוי השושן שבלבו בשם 'חבצלת'.

נראה כי השימוש בדוגמה של פרח המסמל את בית בורבון **לא נועד לבטא זיקה בין חיל המודיעין הישראלי ובין צרפת**, למשל, בניגוד לפרח השושן המופיע בלב סמל השרוול של חטיבה 205 (מודיעין צבאי) של צבא ארה"ב, המסמל את המדינה שבה הופעלה היחידה לראשונה במלחמת העולם השנייה – צרפת (מועד עיצוב הסמל אינו ידוע).²²

²⁰ יוסף ארגמן, "כך נוצרו סמלי צה"ל", **במחנה**, כרך כ"א, גיליון 28 (1985), 21 במרץ 1967 (להלן: ארגמן, "כך נוצרו סמלי צה"ל"), עמ' 18-19; א. פלק, "דרקון, חרב, פרח, טנק", **כל העיר**, 2 בספטמבר 1994 (להלן: פלק, "דרקון, חרב, פרח, טנק"), עמ' 9.

²¹ מטכ"ל/אכא, **ציון לשבח – ק/70689 סגן בלאושילד, ענף ארגון ונוהל**, 13 בדצמבר 1950, א"צ 633/702/1960; מטכ"ל/אכא, **הערכה**, 19 בדצמבר 1950, א"צ 633/702/1960.

²² פירוש סמל השרוול של חטיבה 205 באתר הרשמי של החטיבה (כפי שהוצג ב-17 ביוני 2006): https://web.archive.org/web/20060617083654/http://www.205mi.wiesbaden.army.mil/heraldic_items.htm, נדלה ב-31 באוגוסט 2021.

סמל עיריית פריז ובו פרח השושן, סמל בית בורבון, בבול צרפתי (עיצוב: אנדרה בר ורובר לואי)

סמל השרוול של חטיבה 205 (מודיעין צבאי) של צבא ארה"ב

סמל תנועת הצופים העולמית

מנגד, אפשר כי בלאושילד, בוגר תנועת הנוער הצופית-חלוצית 'הנוער הציוני – הרצלייה',²³ או אדם אחר בחרו לשבץ את פרח השושן בסמל חיל המודיעין מתוך הזדהות עם משמעות סמל תנועת הצופים, כפי שמייסד התנועה, רוברט באדן פאוול, פירש אותו (בהנחה שאכן היה מודע הוגה סמל חיל המודיעין לפירוש זה). לפי באדן-פאוול, כאות הוקרה למלך שארל הראשון שמוצאו מצרפת, במאה ה-13 השתמש הימאי פלאביו ג'יאווה בפרח השושן (בשילוב האות הלטינית T) כסימן לציון הצפון בדגם של מצפן שאותו פיתח; מאז באופן מסורתי במצפנים ובמפות סמל זה מצביע על הצפון. "המשמעות שלמעשה יש להסיק מסמל ה־Fleur de Lys", הסביר באדן-פאוול, "היא שהוא מצביע תמיד על הכיוון הנכון (ולמעלה), לא פונה ימינה ולא שמאלה, מפני שכיוונים אלו מובילים שוב לאחור".²⁴ בהשאלה ממשמעות זו אפשר כי הוגה סמל חיל המודיעין ביקש לומר שהמודיעין מורה על כיוון הפעולה הנכון לכוחותינו.

לעומת זאת, כפי שטען ראש אמ"ן לשעבר, אלוף (במיל') שלמה גזית, ייתכן שהוגה סמל חיל המודיעין בחר בשושן מתוקף הזדהותו עם יכולות הסיירות וההתמצאות בשטח שאפיינו את הצופים²⁵ (ולאו דווקא מתוך היכרות משמעות סמלם). לפי תאוריה זו, אימוץ סמל הצופים נועד להצביע על הצורך לחקות את דרכיהם בהקשרי הסיירות והכרת השטח.

נראה כי הבחירה בשושן כסמל חיל המודיעין לא נוצרה כהשראה מסמלי גופי מודיעין בצבאות זרים. ראשית, הנגישות של אנשי אכ"א למידע בנושא סמלים בשנים 1948–1950 הייתה ככל הנראה מוגבלת, והתמקדה בחומרים שמקורם בצבאות ארה"ב ובריטניה. בספרים שהועמדו לרשות אכ"א מספריית שירות

²³ ריאיון עם רגיטה ועם רפי יקר, וכן מסמכים ואלבומי תמונות השמורים עימם; משה קול, על תנועת הנוער הציוני "הרצלייה" בלטיבה, ללא תאריך, ארכיון משואה, AR-T-00003-019.

²⁴ Lord Baden Powell of Gilwell, *Lessons from the Varsity of Life*, London: C. Arthur Pearson Ltd., 1933, pp. 146–147.

באדן-פאוול גם הצביע על שלושת קצוות פרח השושן כתזכורת לשלושת מרכיבי הבטחת הצופים (שבועת הצופים): נאמנות לאלוהים ולמלך, עזרה לזולת וציות לחוקת הצופים.

להרחבה ראו גם: "The Story behind the Scout Emblem – Fleur-de-Lis or Arrowhead?", The Scout Association (UK), <https://heritage.scouts.org.uk/exhibitions/scouting-innovations/the-story-behind-the-scout-emblem-fleur-dy-lis-or-arrowhead/>, נדלה ב־1 בספטמבר 2021.

²⁵ מיטשניק, "סמל חמ"ן".

מודיעין 7, שהיה אחראי למחקר צבאות זרים, ובחומרים ממקורות נוספים הופיעו **סמלי מודיעין בודדים**.²⁶ שנית, גם נגישות רבה יותר למידע בנושא סמלי צבא כנראה לא הייתה מספקת השראה לבחירה בשושן לסמל חיל המודיעין, שכן לפי מקורות מידע שנגישים כיום, **באותה תקופה לא שימש פרח השושן סמל מובהק של גופי מודיעין**. אדרבא, במלחמת העולם השנייה השתמשו צבאות ארה"ב, בריטניה, אוסטרליה, הודו וקנדה בסמלים אחרים: ספינקס; ורד; כוכב בעל חמישה קודקודים ובמרכזו האות הלטינית I; ושושנת רוחות וחנית. מנגד, סמל שכל כולו פרח השושן שימש בצבא הבריטי דווקא כתג כובע של יחידת הרגלים, רגימנט מנצ'סטר.²⁷

בד בבד אפשר שהיכרות עם צורתו הכללית של סמל המודיעין הצבאי הבריטי, Intelligence Corps, **אכן נתנה השראה למעצב סמל חיל המודיעין**. בריאיון ל'במחנה' ציין בלאושילד מפורשות כי את הרעיון לסרט שעליו כתוב שם החיל נטל מהסמלים הבריטיים.

סמלי המודיעין בצה"ל ובצבא הבריטי

סמל רגימנט מנצ'סטר

בכיוון השעון מהפינה השמאלית העליונה: סמלי המודיעין בצבאות הודו, קנדה, בריטניה, אוסטרליה וארה"ב במלחמת העולם השנייה

²⁶ בסיס שרות מודיעין-ש.מ.7, **סמלים ואותות הצטינות – ספרות**, 2 באוגוסט 1949, א"צ 48/1551/1951; המטה הכללי/אגם/מחלקת מודיעין, **אותות הצטינות – מכתבכם א/0-2 מיום 22.8.49 – 2223**, 6 בספטמבר 1949, א"צ 48/1551/1951; מטכ"ל/אכא, **אותות הצטינות**, 22 באוגוסט 1949, א"צ 48/1551/1951; בסיס שרות מודיעין-ש.מ.9, **מכתב מטכ"ל/אכא א/א/ס/62945 מיום 11 ליולי 1949. מכתב אגם/מת"ם 39/78 מיום 13 ליולי 1949**, 20 ביולי 1949, א"צ 48/1551/1951. למסמכים נוספים של צבאות זרים בנושא סמלים ראו גם א"צ 506/67/1951.

²⁷ **Book 1**, 2nd edition, Dorset: Blandford Press, 1974, –Guido Rosignoli, **Army Badges and Insignia of World War 2** **Book 2**, New York: Macmillan Publishing –plate 66; Guido Rosignoli, **Army Badges and Insignia of World War 2** Co., 1975, plate 3 & plate 22; Peter Doyle and Chris Foster, **British Army Cap Badges of the Second World War**, pp. 83, 109; **All Badges** – Oxford: Shire Publications, 2012 (Doyle and Foster, **British Army Cap Badges**); **Heraldry 2021** of the World, https://www.heraldry-wiki.com/heraldrywiki/wiki/Category: Military_heraldry, 1 בספטמבר 2021.

חיים הרצוג, לימים ראש ממשלה, קצין מודיעין בריטי. על דשי מדיו סמלי ה־ Intelligence Corps (אוסף התצלומים הלאומי)

ברוח זו, ייתכן שאת הוורד (Rose), סמל הסודיות המשמש בתג הכובע הבריטי, החליף בלאושילד בשושן, ואת עשרת עלי הדפנה שמצדדיו החליף בעשרה עלים של עץ אלון. בדברי בלאושילד, כי עלי האלון הם סמל מהמיתולוגיה, אפשר שביקש לרמוז על הסיפור הבא מן המיתולוגיה היוונית: האלון היה העץ של זאוס, האדיר באלי יוון. הכהונים היו מפרשים את רצונו של זאוס באמצעות פיענוח רשרוש עלי האלון.²⁸ על אותו משקל ייתכן שעל ידי שימוש בעלי האלון בסמל החילי ביקש בלאושילד לבטא את תפקיד המודיעין בפענוח סודות האויב. מן הראוי לציין, בהקשר זה, כי ברוב תגי הכובע האחרים עשה בלאושילד שימוש דווקא בזרי זית.

מדוע קיבל פרח השושן בליבו של סמל חיל המודיעין את הכינוי 'חבצלת'?

עשרות שנים לפני אימוצו של פרח השושן לסמל חיל המודיעין היו תנועת הצופים שהקים באדן־פאוול וסמלה מקור השראה לתנועות נוער עברי בארץ ישראל ובעולם. כבר ב־1914 בוורשה פעלה אגודת הצופים היהודיים 'השומר', ועל דגלה התנוסס מגן־דוד ובלבו פרח השושן. ב־1917 בווינה פורסם 'המדריך למנהלים שומריים', ובו

מימין: סיכות תנועות נוער ועליהן סמל השושן: גורדוניה, הנוער הציוני, הצופים והשומר הצעיר. משמאל: חותמת מתקופת המנדט הבריטי ועליה סמל גוש הצופים הקשישים בתל אביב (ארכיון יד טבנקין 3/307/3-11)

נקבע סמל ראשוני של תנועת 'השומר הצעיר', שושן וזר עלי דפנה מוקפים במגן־דוד. בוועידת היסוד של הסתדרות הצופים העבריים בארץ ישראל ב־1936 אומץ סמל חדש לתנועה בדמות שושן מונח על גבי מגן־דוד ומתחת להם הסיסמה 'היה נכון'. 'גוש הצופים הקשישים' שבתל אביב כבר אימץ את השושן לסמלו עם הקמתו ב־1928.²⁹

²⁸ ארגמן, "כך נוצרו סמלי צה"ל", עמ' 19; Doyle and Foster, *British Army Cap Badges*, p. 109; אדית המילטון, מיתולוגיה, מושב בן שמן: מודן הוצאה לאור, 2018, עמ' 28–29.

²⁹ אליהו שדמי, לידתה של תנועה: פרקים בתולדות השומר הצעיר 1913–1927, גבעת חביבה: הוצאת מרכז לתיעוד וחקר, 1987, עמ' 9, 11; חמדה אלון, היה נכון! חמישים שנות צופיות עברית בארץ-ישראל תרע"ט–תשכ"ט 1919–1969, תל אביב: הוצאת עם הספר בע"מ, 1976 (להלן: אלון, היה נכון!), עמ' 41, 78–79, 120, 122; אלי צור, "סיפור של תנועה וסמליה", בתוך: שלמה שאלתיאל (עורך), הניפו דגל! דגלי השומר הצעיר – מאה שנים ראשונות, גבעת חביבה: הוצאת יד יערי, 2014 (להלן: צור, "סיפור של תנועה וסמליה"), עמ' 32.

נראה כי השם העברי 'חבצלת' דבק בסמל תנועת הצופים שהקים באדן-פאוול עוד בעשורים שקדמו ליצירת סמל חיל המודיעין. שם זה נזכר כבר ב-1920 בוועידת הצירים השנייה של הסתדרות הצופים בארץ ישראל. חברי 'גוש הצופים הקשישים' בתל אביב ביקשו לתאר את סמל הצופים כ'חבצלת השרון' כדי להפריך את הטענות כי מדובר בסמל זר ליהדות (אף שהשושן הוא סמל יהודי ונוצרי כאחד).³⁰ בחוברת של ועידת היסוד של הסתדרות הצופים העבריים בארץ ישראל הוסבר כי הסמל החדש של התנועה "מורכב מחבצלות על גבי מגן-דוד. על הרקע הלאומי שהינו ציוני-חלוצי, אנו בונים את היסוד הבין-לאומי המיוצג בחבצלת, סמל השלום של כל צופי העולם". ברוח זו כונה סמל הצופים בשם 'חבצלת' גם בכתבות שהופיעו בעיתונות העברית בארץ ישראל בשנות השלושים. תימוכין לשימוש במילה 'חבצלת' לתיאור פרח השושן ניתן למצוא שנות דור קודם לכן. במדרש רבה שיר השירים טען האמורא רבי יודן לפי הפסוק "אני חבצלת השרון שושנת העמקים" (פרק ב', פסוק א'), כי החבצלת והשושנה הם כינויים לשלבי גידול שונים של אותו הפרח. באופן דומה, לפי תרגום השבעים, החבצלת והשושנה חד הם.³¹

הסמל החדש של הצופים, חוברת ועידת היסוד, ירושלים 1936

מאחר שהכינוי 'חבצלת' דבק בסמלי הצופים והשומר הצעיר בשלבים מוקדמים, אך טבעי היה שהוא ידבוק בסמל חיל המודיעין שנוצר כמה עשורים אחר כך. הגם שגילוייו של השושן הצחור בארץ ישראל ב-1925 (לכל המאוחר) שם לכאורה קץ לוויכוח על זיהוי הפרח המופיע במקרא כשושן או כשושנה, ברוב המכריע של מקורות המידע מאז ועד ימינו, שבהם נתקלתי במחקר זה, הוסיף הכינוי 'חבצלת' לתאר את סמלי הצופים והשומר הצעיר גם יחד.³²

³⁰ ללא מחבר, "ועידת הצירים השנייה של הסתדרות הצופים בארץ", הצופה – חוברות לענייני הצופיות, חלק ב', טבת תרפ"א, ארכיון יד טבנקין 11-3/375/2, עמ' 25–26; ההנהגה הראשית של הסתדרות הצופים בארץ ישראל בוועידת הצירים השנייה של התנועה (29 באוגוסט 1920) ארכיון יד טבנקין 11-3/342/5, עמ' 4; אלון, היה נכון!, עמ' 78–79.

הטענות כי סמל תנועת הצופים העולמית מבטא את רעיון השילוש הקדוש בנצרות, והרצון לבחור בסמל נבדל המתאים לאופיו של הצופה העברי עמדו במוקד הדיון על בחירת סמל הסתדרות הצופים בארץ ישראל בוועידת הצירים השנייה של התנועה (29 באוגוסט 1920). בתום דיון רווי מחלוקות העדיפו רוב הצירים לבחור בתמר כסמלם. 16 שנה מאוחר יותר, כאמור, הוחלף הסמל.

³¹ הצופה – חוברת הוועידה הארצית השביעית (ועידת היסוד), ירושלים: הסתדרות הצופים העבריים בארץ ישראל, התרצ"ו, עמ' ג'; י.פ., "המחנה הרביעי של השומר הצעיר", עמ' 4; א. זימון, "בולים בעולם", הארץ, 27 באוגוסט 1939 (להלן: זימון, "בולים בעולם"), עמ' 6; מערכת האנציקלופדיה העברית, "שושן", האנציקלופדיה העברית, גבעתיים-רמת-גן: דפוס פלאי בע"מ, התשל"ט (להלן: מערכת האנציקלופדיה העברית, "שושן"); ללא מחבר, "שושן ושושנה", פורטן האקדמיה ללשון העברית, 19 באוגוסט 2021. https://hebrew-academy.org.il/2021/08/19/%D7%A9%D7%95%D7%A9%D7%9F-%D7%95%D7%A9%D7%95%D7%A9%D7%A0%D7%94/#_ftnref2

נדלה ב-8 בספטמבר 2021; שרה'לה אורן ורחן שרמן, "על שושן או שושנה בשרות העם והמדינה", פורטן פארק נאות קדומים (להלן: אורן ושרמן, "על שושן או שושנה"), <https://www.n-k.org.il/https-www-n-k-org-il-category-plant-of-the-month/lilium-candidum>, נדלה ב-8 בספטמבר 2021; אליק מישורי, "דגלי השומר הצעיר: הערות איקונוגרפיות", בתוך: שלמה שאלתיאל (עורך), הניפו דגל! דגלי השומר הצעיר – מאה שנים ראשונות, גבעת חביבה: הוצאת יד יערי, 2014 (להלן: מישורי, "דגלי השומר הצעיר"), עמ' 122.

³² אורן ושרמן, "על שושן או שושנה"; אלכסנדר איג, תוספות לידיעת הצמחיה של ארץ ישראל (קונטרס ד'), תל אביב: ההסתדרות הציונית והאוניברסיטה העברית, מכון לחקלאות ולמדע-הטבע, המחלקה הביולוגית, שבט התרפ"ו, עמ' 35–36; מערכת האנציקלופדיה העברית, "שושן".

למקורות המשתמשים בכינוי 'חבצלת' ראו: יוסף שמיר (עורך), השומר הצעיר בפולין 1913–1950: קובץ מסות ותעודות, גבעת חביבה: מרכז לחקר ותיעוד, 1991, עמ' 94; י.פ., "המחנה הרביעי של השומר הצעיר"; צור, "סיפורה של תנועה וסמליה"; רן חכים, סמל הבוגרים: 100 שנות "השומר הצעיר" 1913–2013, קיבוץ דליה: הוצאת מערכת, 2013, עמ' 20; דף הפייסבוק הרשמי של "השומר הצעיר", 1 במאי 2013. <https://www.facebook.com/HashomerHatzairOfficial/photos/a.514185945286152/543598159011597>

2021; זימון, "בולים בעולם"; ש. אביאפרת, "בול יובל הצופיות העברית", למרחב, 30 ביולי 1968, עמ' 3; אלון, היה נכון!, עמ' 69, 74, 79–78, 122, 445, 451; אריה כרוך, "צופיות", האנציקלופדיה העברית, גבעתיים-רמת-גן: דפוס פלאי בע"מ, התשל"ו.

מישורי טוען (במאמרו "דגלי השומר הצעיר") כי 'השושן הצחור' הוא השם העדכני של החבצלת.

השושן הצחור
בבול ישראלי
(עיצוב: צבי
נרקיס)

אחרית דבר: פרח השושן מתקבע כסמלו המובהק של המודיעין
בשנתיים הראשונות לקיומו של צה"ל לא היה כל סממן חיצוני רשמי שהצביע על שיוכו של חייל לחיל המודיעין או לתחום העיסוק המודיעיני. איש מודיעין שהשתייך לחטיבה כלשהי נתבקש לענוד את תג כובע צה"ל ואת סמל השרוול של אותה חטיבה.³³ תג הכובע של חיל המודיעין כפי שאושר ב־1950 היה לסימן הזיהוי הראשון שהבחין ביו אנשי מודיעין לחיילים מחילות אחרים.

מאז אותו תג כובע ועד ימינו התקבע פרח השושן כסמלו המובהק של המודיעין, והוא בא לידי ביטוי בשלל סימני היכר שהתפתחו בהדרגה ונועדו לייחד את איש המודיעין מסביבתו (תהליך ההבחנה וההיבדלות באמצעות סימנים מסימנים שונים לא היה כשלעצמו ייחודי לחיל המודיעין). הפעם השנייה שבה השתמשו בשושן בסמל רשמי הייתה בתחום סימני המקצוע. במרץ 1954 נקבע כי שושן צהוב על רקע אדום ישמש סימן המקצוע של סייר (ובהמשך גם של מש"ק סיירים). באוקטובר 1956 הוגדר שסימן המקצוע של מודיעין יבוטא בסמל של שושן אדום על רקע שחור,³⁴ ושסימן המקצוע של סיור ממונע יהיה טנק ושושן אדומים על רקע שחור. ביוני 1970 נקבע סימן מקצוע נוסף לציון מקצועות מודיעיניים אחרים, בדמות שושנת רוחות אדומה על רקע שחור.³⁵

סימני מקצוע: הימני - סייר (ומש"ק סיירים), השניים האחרים - מודיעין

³³ פ"מ 21/3: "סמלים", 27 באוקטובר 1948, א"צ 3/868/1998. מוכרת גם גרסה של שושן צהוב על רקע בורדו. אכ"א-ענף המשטר והמשמעת, כרטסת סימני מקצוע, (להלן: אכ"א-ענף המשטר והמשמעת, כרטסת סימני מקצוע).

³⁴ פ"מ 32/13: "סימני מקצוע" ונספח מס' 12 לפ"מ, 17 במרץ 1954, א"צ 170/316/1998; תיקונים לפקודות המטה הכללי (תשט"ו) – חוזר מס' 3, תיקון נ/5, 1 באפריל 1955, א"צ 108/233/2015; תיקונים לפקודות המטה הכללי – חוזר מס' 40, תיקון נ/168, 15 באוקטובר 1956, א"צ 122/316/1998; אכ"א-ענף המשטר והמשמעת, כרטסת סימני מקצוע; תיקונים לפקודות המטה הכללי – חוזר מס' 75, תיקון נ/1, 5 ביוני 1970, א"צ 67/316/1998.

סיכת להק מודיעין

סיכת סיירת שקד

במרוצת 1966 נעתר אכ"א לדרישה ולנוהג שהיה מקובל ביחידות שונות בצבא, והוא פעל להכשיר ולהסדיר ענידה של סיכות יחידה ושל סיכות לבעלי תפקידים (יסמלי יחידה קטנים) על ידי יצירת מנגנון קבוע לאישור ביטחוני וגרפי של בקשות לסמלים. שינוי מדיניות זה הוביל לשטף של בקשות לאישור סמלי יחידה. בין הסמלים הראשונים שדן אכ"א היה **סמל סיירת שקד**. בהנחה שהסמל שאושר בוועדת הסמלים במרץ 1967 זהה לסמל המוכר כיום – סכין קומנדו ניצבת על רקע שושן ומפת הארץ, ומצדדיה זוג כנפיים – זו **סיכת היחידה הרשמית הראשונה שכללה את פרח השושן**.³⁶

בהמשך לסיירת שקד הגישו יחידות שונות בקשות לסמלים שבהם על פניו שימש מרכיב השושן ביטוי למודיעין ולסיוור. **לראשונה ביולי 1970 אושרה סיכה שנועדה להיענד בידי חיילי המודיעין**,³⁷ ובהמשך אושרו סיכות ליחידות ולמקצועות מודיעיניים ספציפיים, כגון סיכה לבוגרי קורס אלחוטנים ביחידה 8200, סיכת מפענח, סיכת להק מודיעין (למד"ן) וסיכה ליחידת המודיעין של פיקוד הדרום. בשנים 1966–1994 **אושרו לפחות 13 סיכות שבוודאות כללו את סמל השושן ו-18 סיכות נוספות שבהן, ככל הנראה, נכלל הסמל**. מתוך סיכות אלו, **21 השתייכו לחיל המודיעין**, חמש – לחיל האוויר, ארבע – לסיירות (כולל סיירת ימית), ואחת השתייכה למפקדת חילות השדה.³⁸

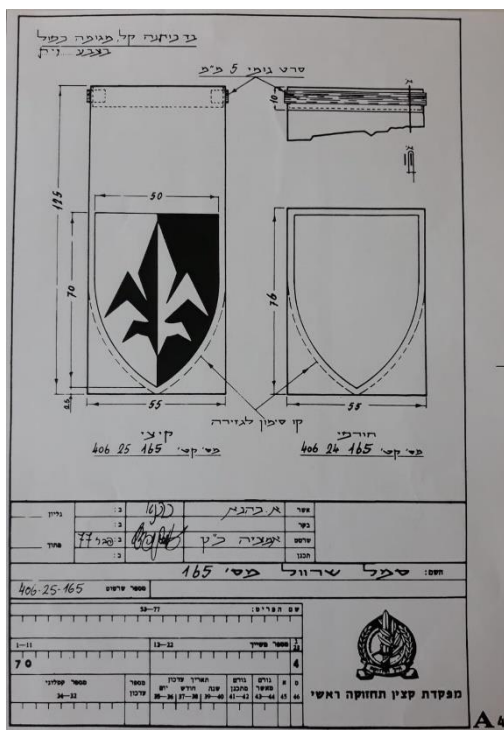
סמל שרוול יחידת אגוז

הפעם הראשונה שבה הופיע פרח השושן בתג יחידה היה בסמל השרוול שאימצה יחידת אגוז, כפי שהופיע בפקודות המטה הכללי באוגוסט 1970. **חיל המודיעין ביקש לאמץ תג שרוול באוקטובר 1976, וזכה לאישור הרמטכ"ל לכך ב-17 בינואר 1977**. במרכז התג החילי ניצב השושן, חציו ירוק וחציו לבן, **על רקע ירוק ולבן במהופך**. צבעי התג תאמו את צבעי הדגל החילי, שפורסם בפקודות המטה הכללי ב-1961. בריאיון שערכתי עם אלוף (במילי) שלמה גזית, ששימש ראש אמ"ן בשנים 1974–1979, הוא הסביר: **"הפריע לי כראש אמ"ן שאנשי חיל המודיעין – אין להם תג**. הלכו אז עם התג של החיל הכללי [הכוונה לתג מתקני המטה הכללי, שצורתו עלה גפן לבן על רקע שחור – ל"ג]. מה זה?! ואז עשינו, אני זוכר, מכרז כזה, קיבלנו כמה הצעות... והגענו אז לדבר הזה...

³⁶ אכ"א – ענף המשטר והמשמעת, **כרטסת סמלים יחידתיים קטנים**, (להלן: אכ"א – ענף המשטר והמשמעת, **כרטסת סמלים יחידתיים קטנים**); **תיקונים לפקודות המטה הכללי – חוזר מס' 53**, תיקון ב/20 (ביטול פ"מ 33.0812: **"סמלי יחידות וסיכות – איסור ייצור וענידה"** שנכנסה לתוקף ב'1 במאי 1958), 15 בינואר 1967, א"צ 61/316/1998 וגם 108/316/1998; **תיקונים לפקודות המטה הכללי – חוזר מס' 65**, תיקון ב/44 (פרסום פ"מ 33.0610: **"סמלים יחידתיים – אישור וענידה"**), 3 באוקטובר 1968, א"צ 71/316/1998. סמל אוניית חיל הים "מוזנק", שפורסם בהפ"ע 212: **"סמלים" (חוברת מס' 35/51)** ב'1 בנובמבר 1954, כלל גם הוא שושן, אך היה זה כחלק מציור של שושנת הרוחות. א"צ 33/868/1998.

³⁷ מראה הסיכה אינו ידוע, אולם נראה שהיו לה שתי גרסאות: הראשונה זמנית עם כיתוב כלשהו, והשנייה בצבע כסף וללא כיתוב. סיכת חיל המודיעין בוטלה עם הופעת סמל השרוול החילי, שיתואר להלן.

³⁸ אכ"א – ענף המשטר והמשמעת, **כרטסת סמלים יחידתיים קטנים**. שם.

כולם קיבלו את זה בשמחה ובששון". כששאלתי למשמעות התג השיב גזית: "אל"ף אני לא יודע. כלומר, את מי שצריך להאשים זה את... הרצוג, שהוא אימץ את זה. עד כמה שאני יודע זה כאילו היה בא מתנועת הצופים הבין-לאומית, אבל לא יודע פרטים... כשהגעתי למודיעין 15 שנה אחר כך זה כבר היה עובדה מוגמרת לחלוטין" [הדגשות המחבר – ל"ג].³⁹

תג חיל המודיעין כפי ששרטט
אמציה כץ לייצורו, פברואר 1977

במהלך השנים נוספו תגים נוספים הנושאים את סמל השושן, ובהם תגי יחידות המודיעין בפקודים המרחביים (אפריל 1990), תג מפקדת קצין המודיעין השדה הראשי (מאי 2000) ועוד. במרץ 2002 עבר התג החילי

סמלי שרוול: חיל המודיעין (גרסת בד שמשונית של הסמלים שאושרו ב-1977 וב-2002), מודיעין פיקוד הדרום (1990 ו-2008) ומפקדת קצין מודיעין השדה הראשי (2000)

³⁹ תיקונים לפקודת המטה הכללי – חוזר מס' 76, תיקון 5/31 באוגוסט 1970, א"צ 64/316/1998; אכ"א-ענף המשטר והמשמעת, כרטיס סמלי שרוול; תיקונים לפקודת המטה הכללי – חוזר מס' 146, תיקון ב/1634 (פרסום פ"מ 33.0411: "דגלים חיליים"), 16 באוגוסט 1961, א"צ 120/316/1998; ריאיון עם אלוף (במיל') שלמה גזית, 11 באוקטובר 2019; הפ"ע 126: "סמלי שרוול – צה"ל (פרט לחיל הים)", חוברת מס' 15/50, 15 בדצמבר 1950, א"צ 34/868/1998; מטכ"ל/אכ"א, משמעת לבוש – סמלי שרוול, 29 במאי 1950, א"צ 631/702/1960.

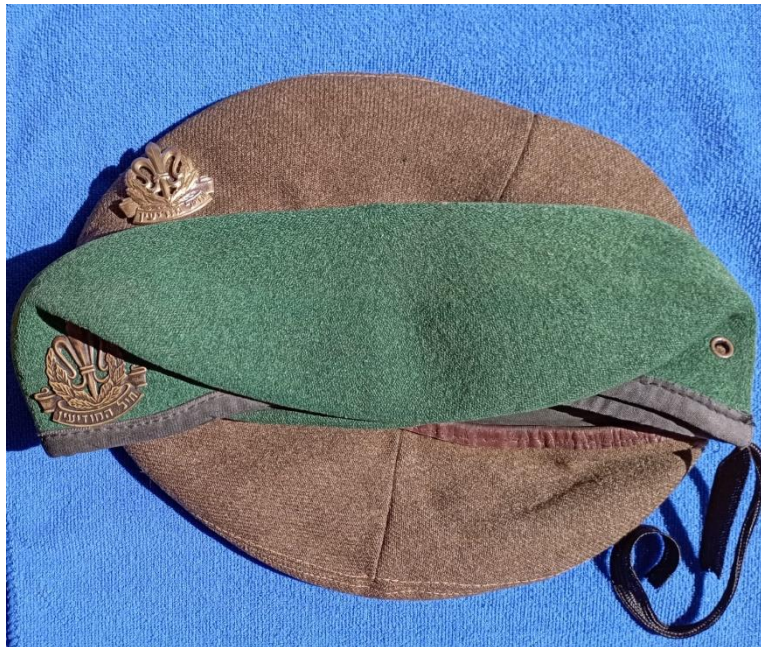
מעניין כי בספרו האוטוביוגרפי תיאר גזית את סמל השרוול של חיל המודיעין כ"ציור יהליצן הסיני, בגוני ירוק-לבן", בלי להזכיר את המילה 'חבצלת' (או 'שושן'). ראו: שלמה גזית, בצמתים מכריעים – מהפלמ"ח לראשות אמ"ן, ראשון לציון: משכל, 2016 (להלן: גזית, בצמתים מכריעים), עמ' 243.

זהות מעצב סמל השרוול המקורי של חיל המודיעין אינה ידועה בוודאות לפי שעה. בפגישה אקראית בצפת עם הצייר ויטו (ויקטור בוחניק) ב-8 באוגוסט 2002 סיפר האחרון שבשירותו הצבאי באחת מיחידות חיל המודיעין הוא עיצב את הסמל. בשיחת טלפון ב-18 באוגוסט 2021 אישר ויטו כי שירת בחיל המודיעין בשנים שבהן עוצב התג, אך לא זכר אם הוא זה שעיצבו.

שינוי: דמותו שונתה מצורת מגן לצורת עיגול, ונוסף לו מגדוד (דבר שהוביל לשינוי תגי יחידות המודיעין הפיקודיות).⁴⁰

סימן זיהוי מרכזי נוסף שנועד לייצר גאוות יחידה ולייחד את אנשי חיל המודיעין היה **כומתה בצבע נפרד**. בהתאם לפקודת המטה הכללי (תשט"ו) 33.0502: "תלבושת קיץ – צה"ל (פרט לחיל הים)", חבשו חיילי חיל המודיעין משני המינים כומתת חאקי (זית) כללית ועליה תג הכובע החילי. משאומצה כומתה חדשה (כובע סירה) לחיילות ב-1963, נקבע כי נשות חיל המודיעין יחבשו את הכומתה הכללית, שבתחילה היה צבעה כחול כהה ואחר כך שחור, בצירוף סמל החיל. **ביולי 1990**, לאחר מאמצי שכנוע שהחלו כנראה לכל המאוחר בימיו של אלוף גזית כראש אמ"ן ותמו בימיו של אלוף ליפקין-שחק, לימים הרמטכ"ל, **לאנשי חיל המודיעין נקבעה כומתה ייחודית בצבע ירוק כהה**.⁴¹

לצד כל השינויים והתוספות בתחום הסמלים חיילי המודיעין מוסיפים לשאת על כומתותיהם **סמל המשמש את החיל יותר משבעים שנה כמעט ללא שינוי**. חרף כל האמור לעיל, **משמעות הסמל עודנה נותרה כאחד מהסודות הגדולים ביותר של חיל המודיעין**.

כומתת זית וכומתה בצבע ירוק כהה, שתיהן נושאות את סמל חיל המודיעין, האחד בצורתו המקורית והשני בגרסה המעודכנת (עם ה"א היידוע)

⁴⁰ אכ"א-ענף המשטר והמשמעת, **דוח תגים**, ללא תאריך.
⁴¹ פ"מ (תשט"ו) 33.0502: "תלבושת קיץ – צה"ל (פרט לחיל הים)", א"צ 2/246/2003; **תיקונים לפקודות המטה הכללי – חוזר מס' 14**, תיקון ב/21 [עדכון פ"מ 33.0502: "תלבושת קיץ – צה"ל (פרט לחיל הים)"], 10 ביוני 1963, א"צ 99/316/1998; **תיקונים לפקודות המטה הכללי – חוזר מס' 16**, תיקון ב/7 [עדכון פ"מ 33.0502: "תלבושת קיץ – צה"ל (פרט לחיל הים)"], 1 בספטמבר 1963, א"צ 99/316/1998; **תיקונים לפקודות המטה הכללי – חוזר מס' 47**, תיקון ב/5 [עדכון פ"מ 33.0502: "תלבושת קיץ – צה"ל (פרט לחיל הים)"], 15 ביוני 1966, א"צ 62/316/1998; ללא מחבר, "כומתה חדשה לחיל המודיעין", **במחנה 44**, 18 ביולי 1990, עמ' 10; גזית, **בצמתים מכריעים**, עמ' 243.

נספח א: עמנואל בלאושילד

עמנואל בלאושילד – מעצב סמל חיל המודיעין⁴²

עמנואל בלאושילד נולד ב־17 בפברואר 1915 בעיר ליבאו (לייפאיה, Liepāja) שבלטבייה. תחביביו מאז ילדותו היו ציור ואיסוף בולים. עם סיום לימודיו בגימנסיה בגיל 16 המשיך לשנת לימוד נוספת בבית ספר לאומנות הציור. בתום הכשרה של שנתיים בתנועת 'הנוער הציוני' – הרצלייה, ב־19 ביולי 1936 עלה לארץ כחלוץ, ובשנות השלושים והארבעים הצטרפו שתי אחיותיו ואחיו אליו.

במשך שנתיים עבד בלאושילד בפרדסנות באזור כפר סבא. ב־1938 הוא גויס ל'הגנה' והצטרף ל'משטרה היהודית הנספחת' (Jewish Attached Police – JAP): כוח של יותר מ־200 נוטרים שסופחו ליחידות הצבא הבריטי בארץ בתפקידי עזר שונים כדי לדכא את

'המרד הערבי הגדול' ('המאורעות'). במסגרת זו, כשוטר מוסף זמני (Temporary Additional Constable – TAC), בספטמבר אותה שנה סופח לפלוגה של רגימנט Royal Scots הבריטי, ובהמשך פעל גם לצד כוחות של רגימנט Royal West Kent ושל רגימנט Sherwood Foresters. בתחילת מלחמת העולם השנייה הוצב, בין היתר, במחנה הצבאי 'בתגלים' (Peninsula Barracks) שבחיפה ולאחר מכן במחנה המעצר המשטרתי בצריפין (Sarafand). מדבריו ומתצלומים שהותיר אחריו עולה שאבטח את אחת העליות לחניתה; במסגרת הצבא הבריטי פעל בגזרות קלקיליה, טול כרם, שכם וגנין; שירת בתצפיות תותחי חוף; אבטח שיירות אספקה ומתקני צבא שונים ברחבי הארץ, בהם מתקנים של 'חיל האוויר המלכותי'; ואף שמר במחנות שבויים ועצורים. לפי מסמך של 'ההגנה', בלאושילד היה "מתמחה בטופוגרפיה – סידור מפות אסטרטגיות וכו'", והשתחרר ב־1945 בדרגת קורפורל (Corporal). בד בבד עם השירות הצבאי בזמנו הפנוי עסק בגרפיקה שימושית.

ערב מלחמת העצמאות שימש בלאושילד גרפיקאי בחברת הפרסום 'שמיר' שבתל אביב. במהלך המלחמה היה לוחם בחטיבת 'עודד', ועם שוך הקרבות המשיך לשירות קבע בצה"ל והיה גרפיקאי באכ"א. **כקצין בדרגת סגן מילא בלאושילד חלק מרכזי בהסדרה המחודשת של סמלי צה"ל בשנים 1949–1950 ('הפנים החדשות'), עם מפקדו וחברו אריה גולעד ועם גרפיקאים זוטרים ממנו. בלאושילד הגה ועיצב בעצמו רבים מתגי הכובע וסמלי השרוול שנוצרו בתקופה זו, ואף זכה להוקרה על כך מראש אכ"א, אלוף שמעון מזא"ה. עד שחרורו בדרגת סרן ב־1954 הספיק בלאושילד לעצב סמלים נוספים, לצד עבודות בולטות אחרות, ובהן חוברת ההסברה 'בחירי הנוער' – בצבא הקבע'. כאיש מילואים, אולי בשל שליטתו באנגלית ובגרמנית, שירת ביחידת הקישור לאו"ם ואף הוצב בעמדות של משקיפי הארגון.**

⁴² Blausilds Imanuels, Government of Palestine, Department of Immigration, ISA-000flnz Mandatory Organizations-Naturalization-000flnz; שמואל בן ישראל, "בול זכויות האדם", חרות, 19 בספטמבר 1958, עמ' 6; איתמר, "גבורת ישראל בבולים"; ריאיון עם רגיטה ועם רפי יקר, וכן מסמכים ואלבומי תמונות השמורים עימם; טופס של ועדת הגיוס של 'ההגנה' שמולא ב־22 באוקטובר 1947, הארכיון לתולדות 'ההגנה' (נמסר לרגיטה ולרפי יקר); ריאיון עם אמיר גולעד, 9 בספטמבר 2021; ללא מחבר, "בולי המזלות", פורטן התאחדות בולאי ישראל, ללא תאריך. <http://israelphilately.org.il/article.asp?id=614>, נדלה ב-10 בנובמבר 2022; מטכל/אכא, ציון לשבח – ק/70689 סגן בלאושילד, ענף ארגון ונוהל, 13 בדצמבר 1950, א"צ 633/702/1960; מטכל/אכא, הערכה, 19 בדצמבר 1950, א"צ 633/702/1960; ארגמן, "כך נוצרו סמלי צה"ל", עמ' 18–19; פלק, "דרקון, חרב, פרח, טנק", עמ' 6–9; יואב גלבר, תולדות ההתנדבות, כרך ראשון: ההתנדבות ומקומה במדיניות הציונית והישונית, 1939–1942, ירושלים: הוצאת יד יצחק בן-צבי, התשל"ט, עמ' 48–54.

לאחר שחרורו מהצבא הצטרף בלאושילד למשרדו של המעצב הגרפי אוטה וליש, ואחר כך ניהל את הוצאת 'אמיר' עד פרישתו לגמלאות. בעשור החמישי לחייו הספיק להגשים את חלום ילדותו וזכה לעצב מגוון בולים, בהם בול זכויות האדם (1958) ובולי גלגל המזלות (1961–1962).

עמנואל בלאושילד נפטר ב־1998 והותיר אחריו שתי בנות, רגיטה ויחיאלה.